

Kapitola 14

Subsaharská Afrika v české zahraniční politice¹

Ondřej Horký

ÚSPORNÁ OMEZENÍ NEBO NEKONCEPČNÍ OPUŠTĚNÍ?

Loňské vydání této řady analýz afrického rozměru české zahraniční politiky označilo předchozí rok za „nejrušnější od roku 1993“ v historii vzájemných vztahů se subsaharskou Afrikou.² Rok 2009 také označilo za „nadějný“ z hlediska naplňování koncepce *Příprava strategické debaty o přístupu ČR k Africe*. Zároveň ale bylo v kapitole zdůrazněno, že přes mimořádnost předsednictví v Radě Evropské unie zůstává subsaharská Afrika i nadále na okraji české politické scény: „*Může se totiž stát, že postupný proces evropeizace zahraničněpolitické agendy povede v rámci dělby práce k dalšímu posílení východního a jihovýchodního rozměru české zahraniční politiky na úkor vztahů se subsaharskou Afrikou.*“³ Rok 2010 tento trend potvrdil.

S ročním odstupem od českého předsednictví lze nicméně označit za předčasně to, že kapitola připisovala další oslabování jižního rozměru české zahraniční politiky pouze vlivu Evropské unie. Dnes se zdá, že k tomuto trendu vedou především domácí faktory. Pravicová vláda, která vzešla z květnových voleb do Poslanecké sněmovny, je euroskeptičtější než předchozí koaliční vláda a zaměřuje se především na bezprostřední ekonomické zájmy a energetickou bezpečnost v dodávkách fosilních paliv. S výjimkou důrazu na euroatlantický vztah se globální dimenze z vládního diskurzu takřka vytratila a návrhy staronového ministra zahraničních věcí K. Schwarzenberga už nekorigují internacionalističtí koaliční partneři. Vládu však především ovládla mantra snižování objemu veřejných rozpočtů a nevyhnula se ani české africké politice.

Již tradičně slouží jako ukazatel zájmu české zahraniční politiky o subsaharský region uzavírání zastupitelských úřadů. Na podzim roku 2009 přechodná vláda rozhodla o uzavření dvou ze šesti úřadů právě v subsaharské Africe. Usnesení její nástupkyně o necelý rok později tento poměr a počet kopírovalo a Afrika dnes zastává z hlediska výsledků opakovaných uzavírání úřadů téměř stejnou okrajovou pozici jako Latinská Amerika. Co je však možná stejně důležité, z procedurálního hlediska učinil ministr rozhodnutí bez hlubší konzultace se zbytkem rezortu, ostatními rezorty, natož parlamentem, a to na poslední chvíli a bez koncepční přípravy, takže není ani jasné, kolik

bude uzavření úřadů stát a kolik prostředků naopak ušetří. I přes zvýšené úsilí v hledání nových forem diplomatického zastoupení jako záplaty na již narušenou diplomatickou síť je tento pokračující trend nahodilého rozhodování ze strany MZV znepokojující. Jeho zvrácení nezabránila ani trvající kritika parlamentu a dalších aktérů. Na druhou stranu lze ocenit, že MZV Odbor států subsaharské Afriky v rámci úsporných opatření opětovně nesloučilo s Odborem států Blízkého východu a severní Afriky tak, jak opakovaně činilo v minulosti.

Jinak ve vztazích Česka a subsaharské Afriky nepřinesl rok 2010, kdy sedmnáct zemí oslavilo půlstoletí své nezávislosti, nic zásadně nového ani překvapivého. Oficiální návštěvy potvrdily tradiční dvoustranné vztahy s vybranými zeměmi regionu (Etiopie, Ghana, Zambie), avšak celkově jejich intenzita vzhledem k dozvuku předsednictví, politickému nezájmu a očekávání nové vlády poklesla. Nejdůležitější události na unijní úrovni, summitu EU–Afrika, který se konal na sklonku roku v Tripolisu, se zúčastnil prezident republiky V. Klaus. V oblasti obchodu došlo k návratu exportu i importu na předkrizové hodnoty mnohem rychleji než ve zbytku světa, což svědčí o dalším potenciálu regionu pro vzájemný obchod. V mediální oblasti nejvíce pozornosti strhl šampionát ve fotbale v Jihoafrické republice. Podařilo se mu tak rozbit staré, ale zároveň i vytvořit nové stereotypy o této zemi, potažmo subsaharské Africe jako celku. Ani nové obrazy o subsaharské Africe ani parlamentní, opoziční, podnikatelská a mediální kritika kroků MZV však neotevřela debatu o českých zájmech v měnícím se regionu.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

Ohrožené naplňování „Přípravy strategické debaty o přístupu ČR k Africe“

Politické změny, snižování rozpočtu zahraniční politiky a stagnace rozpočtu rozvojové spolupráce dále snížily možnosti naplňování (stále nezveřejněné) vládní koncepce *Příprava strategické debaty o přístupu ČR k Africe*.⁴ Teprve nově připravovaná koncepce zahraniční politiky jako celku ukáže na další místo subsaharské Afriky – podobně jako Latinské Ameriky – ve vnějších vztazích Česka. Zatímco růst zemí skupiny BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína) již začíná MZV pomalu reflektovat, důsledky těchto geopolitických změn pro Afriku, na které klade koncepce velký důraz, však zatím zřejmě nechává jeho vedení chladným. Tuto výzvu lze sice řešit dalším posílením a zefektivněním vnějších politik Evropské unie, uzavření dalších úřadů však snižuje možnosti získání vlastních informací nutných pro aktivní účast na unijním rozhodování. Mezitím spolupráce na úrovni tzv. visegrádské čtyřky nebo s dalšími sousedy nepostoupila natolik, aby Česko mohlo tyto informace sdílet s dalšími členskými státy. Cesta multilateralizace a evropeizace české africké politiky jako odpovědi na nezájem o region na domácí politické scéně se proto s omezením bilaterálních vztahů uzavírá.

Z hlediska užších cílů koncepce se jako nejproblematičtější jeví uzavření úřadu v Keni, která je členskou zemí Mezivládního orgánu pro rozvoj IGAD, jež pokrývá

Africký roh a sám sídlí v Džibuti, ale především také sídlem programů OSN pro životní prostředí (UNEP) a lidská sídla (UN-HABITAT). Umístění významných mezinárodních organizací totiž koncepce stanovila jako důležitý faktor pro držení zastupitelských úřadů, roh Afriky je navíc prioritním českým regionem. Na druhou stranu byla v *Koncepci zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010–2017* podle očekávání potvrzena Etiopie jako prioritní země s vlastním programem rozvojové spolupráce, byť s relativně omezenými zdroji. Z hlediska bilaterálních vztahů *Příprava strategické debaty o přístupu ČR k Africe* označila mj. za obchodně zajímavé země Keňu a Konžskou demokratickou republiku, tedy opět státy, ve kterých budou v lednu 2011 zastupitelské úřady uzavřeny. Naplňování závěrů vládní strategie pro Afriku zkrátka nelze oddělit od problematiky diplomatické sítě, jež tvoří základní podmínku pro vstupy České republiky na dvoustranné, unijní i mnohostranné úrovni.

Snížený zájem nové vlády o subsaharskou Afriku a jeho důsledky

Půlrok koaliční vlády Občanské demokratické strany, TOP 09 a Věci veřejných neumožňuje plně posoudit změny postoje vlády vůči subsaharské Africe obecně a ministerstva zahraničních věcí konkrétně. Nicméně již nyní se jeví jako jasné, že celkový nezáměr předsedy vlády P. Nečase o zahraniční cesty, který jasně deklaroval ve svém projevu na setkání vedoucích zastupitelských úřadů, postihne především okrajové regiony českého zájmu.⁵ V předchozím kabinetu menší koaliční partneři Strana zelených a KDU-ČSL mírně a často neviditelně korigovaly euroskepticismus a úzké zaměření ODS na ekonomickou diplomacii a transatlantické vztahy. TOP 09 se oproti tomu s politikou většího koaličního partnera shoduje a Věci veřejné se soustředí pouze na omezený počet domácích témat. Do koaliční smlouvy, programového prohlášení vlády ani tradičního projevu premiéra na setkání vedoucích zastupitelských úřadů se subsaharská Afrika tradičně vůbec nedostala.

Ke sníženému zájmu vlády lze navíc přičíst oslabení faktoru národní prestiže, který hrál důležitou roli během českého předsednictví v Radě EU a který se projevil v přípravě a schválení dokumentu *Příprava strategické debaty o přístupu ČR k Africe* ve Výboru pro EU. Českou vládu ani diplomacii již netáhne motivace dokazovat svoji „evropskost“, jejíž součástí je i zájem o africký region, naopak se může vůči střednímu proudu, který v minulosti formovaly „staré“ členské země, silněji vymezovat. Ústup vládních pozic, zejména v oblasti zahraničních cest, navíc otevírá prostor pro prezidenta V. Klause, který není politicky odpovědný a který často využívá zahraniční politiky České republiky pro propagaci svých osobních názorů. Jistou šanci pro udržení politické relevance afrického regionu představuje parlament, který je oproti MZV lépe napojený na podnikatelskou sféru a nevládní sektor. Jeho usnesení, přijatá napříč politickým spektrem, však ministerstvo zahraničních věcí opakovaně ignoruje (viz níže). Z vnitrozemního pohledu africkou agendu oslabuje celkově slabá pozice Sekce mimoevropských zemí a rozvojové spolupráce i chybějící zkušenost jakéhokoliv současného náměstka s africkou agendou.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA A UDÁLOSTI

Pokračující oklešťování diplomatické sítě

Na základě usnesení vlády z 25. srpna došlo k uzavření velvyslanectví v konžské Kinshase a keňském Nairobi, čímž se snížil počet českých velvyslanectví v regionu na pět (Akkra, Abuja, Addis Abeba, Harare a Pretoria).⁶ Od února 2011, kdy mají být oba úřady uzavřeny, si tak zbývající ambasády mezi sebe rozdělí pokrytí třinácti zemí rovníkového pásu Afriky. Na rozdíl od Kinshasy však bude v Nairobi v budově velvyslanectví Slovenské republiky otevřena kancelář, ve které bude sídlit úřadovna ZÚ Addis Abeba. Vlastní, nedávno zrekonstruované prostory, nebudou využívány. Český detašovaný diplomat bude mít v Nairobi kromě dvoustranné agendy na starosti také zastupování České republiky u agencí OSN pro životní prostředí (UNEP) a lidská sídla (UN-HABITAT). Vzhledem ke škrtům se další snížení počtu diplomatů a diplomatek zachovalým úřadům vyhne a velvyslanectví v Nigérii dokonce posílí. V regionu tak zůstanou celkově tři desítky českých zaměstnanců a zaměstnankyň.

Uzavření ambasád navazuje na usnesení přechodné vlády J. Fischera ze září 2009.⁷ Velvyslanectví v Angole bylo uzavřeno k poslednímu březnu roku 2010 současně s otevřením velvyslanectví v Ázerbájdžánu, jehož zřízení bylo odůvodněno plánovanou výstavbou ropovodu Nabucco, a dobře ilustruje přesun zájmu české zahraniční politiky. Nicméně osud českého úřadu v Zimbabwe stále není zpečetěn. Ministr J. Kohout před českou delegací v Zambii prohlásil, že velvyslanectví v Harare, které mělo být podle usnesení vlády z předchozího podzimu původně uzavřeno „na základě posouzení dalších dopadů a souvislostí“, uzavřeno zatím nebude (Česká republika byla mezitím Dánskem přizvána do skupiny zemí *Friends of Zimbabwe*). Revokaci předchozích usnesení ve vládě ovšem neprosadil. Pokud by byl úřad, ve kterém působí český diplomat a diplomatka, v roce 2010 skutečně uzavřen, počet nově „opuštěných“ zemí stoupne na sedmáct.

Pokud Česku nakonec zůstanou pouze velvyslanectví v Abuje, Addis Abebě, Akkře a Pretorii, srovná se tak jejich počet se Slovenskem (které je přítomno v Nairobi, avšak ne Akkře) nebo Polskem (které je zase přítomné v Luandě). Ze zemí Visegrádské skupiny tak bude sice stále početně přesahovat Maďarsko, které má už pouze tři ambasády (Addis Abeba, Abuja a Pretoria), avšak bude jich mít méně než Rakousko (které má navíc Dakar a Harare).⁸ Bez ohledu na srovnání s dalšími zeměmi je v souvislosti se snižováním počtu míst ve zbývajících úřadech zřejmé, že intenzita styků s mnoha africkými zeměmi, jejichž podpora může být pro Českou republiku klíčová při hlasování v mezinárodních organizacích, poklesne na minimum. České firmy tak ztratí dostupnou podporu pro své obchodní a investiční aktivity, zhorší se i možnosti organizace kulturních akcí a realizace malých lokálních projektů rozvojové spolupráce, jež přispívají ke zvýšené viditelnosti a povědomí o České republice. Například uzavření úřadu v Kinshase např. může negativně ovlivnit konkrétní rozpracované obchodní případy rehabilitace hydroelektráren v objemu desítek milionů eur.⁹

Tyto škody by mohly zmírnit inovativní formy zastoupení ve spolupráci se sousedními zeměmi. V Kapském Městě se osvědčil tzv. Visegrádský dům, otevřený náměstky ministru 25. března, ve kterém každý týden střídavě úřaduje pretorijský konzul či konzulka z jedné ze čtyř zemí. Spíš než o vízovou agendu se zde však jedná o matriku a další úřední úkony pro krajanskou komunitu. Tento model proto není plně přenositelný do dalších kontextů, natož pak mimo oblast konzulárních záležitostí. Česká strana také dostala nabídku Rakouska umístit jednoho diplomata na jejich zastupitelský úřad v Dakaru.

Chaotický proces rozhodnutí a následné kritické reakce

Proces tvorby rozhodnutí a reakce na ně poukazují na tradiční chaotičnost a nesystémovost těchto kroků ze strany vedení MZV. Zatímco ministr J. Kohout bránil v říjnu 2009 v parlamentu uzavření ZÚ Luanda náklady ve výši 40 mil. Kč ročně, v březnu 2010 MZV pod jeho vedením uvedlo, že spolu s uzavřením konzulátu v Montrealu se celkově ušetří pouze 20 mil. Kč.¹⁰ V květnu pak MZV ještě uvedlo, že „žádná další česká velvyslanectví nebude rušit“ ani v případě, že „kvůli udržení schodku státního rozpočtu budou nutná nová úsporná opatření“, načež v srpnu, po návratu K. Schwarzenberga na post ministra, se objevily spekulace o uzavření až dvou tuctů úřadů, na něž reagovala kritika ze strany stínového ministra za ČSSD L. Zaorálka a výzva k jednání ze strany Ministerstva průmyslu a obchodu ČR (MPO).¹¹ Neověřený materiál, obsahující seznam velvyslanectví a konzulátů ke zrušení, byl z původního projednávání ve vládě stažen a k projednávání se nakonec dostal až o dva týdny později, aniž by byl ovšem zařazen na program jednání vlády. Ministr Schwarzenberg dokonce záměr obhajoval i před prezidentem republiky.¹² Konečný seznam úřadů určených ke zrušení se měnil do posledního okamžiku v úzkém kruhu vedení MZV a příslušný teritoriální odbor nebyl ve věci konzultován.

Již na základě předběžných informací záměr ministerstva kritizovaly anonymně obchodní úseky zastupitelských úřadů a soukromé firmy.¹³ Poté se k nim veřejně přidaly Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu ČR, včetně největšího vývoze zbraní Omnipolu.¹⁴ Podle podnikatelského a zbrojního sektoru jsou totiž ambasády a oficiální, neku-li státní návštěvy velmi důležité pro získání kontraktů právě v zemích Afriky, ve kterých je státní sektor oproti soukromému relativně důležitější než v Evropě. Ačkoli byly v roce 2010 uzavřeny i dva úřady v Latinské Americe a nově jeden na Blízkém východě, kritické hlasy vyzdvihovaly konkrétně, ne-li výhradně, právě subsaharskou Afriku, a to včetně českého parlamentu.

Podobně jako v minulosti silně kritizoval již v polovině srpna nedostatečnou konzultaci uzavírání úřadů s parlamentem zahraniční výbor sněmovny. Výbor přijal nová usnesení – ta předchozí totiž nebyla naplněna –, aby MZV předložilo analýzu, která vedla ke konkrétním rozhodnutím, a vyžádal si přítomnosti ministra Schwarzenberga na dalším zasedání.¹⁵ Ten se vůči kritice svévolného jednání ohradil s tím, že agenda rušení úřadů spadá do jeho působnosti a potvrdil, že „dřív nemohl poslance informovat o rušení ZÚ, jelikož konečný seznam rušených ZÚ se diskutoval až do samotného zasedání vlády“.¹⁶ Náměstek ministra a bývalý místopředseda zahraničního vý-

boru T. Dub dodal, že „počet českých ZÚ není posvátné číslo, nejdůležitějším bodem jsou priority zahraniční politiky ČR“. MZV však doposud nedokázalo koncepci zahraniční politiky, kterou zahraniční výbor opakovaně požadoval, předložit. Výbor pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost senátu se ve své kritice, včetně důrazu na subsaharskou Afriku, nelišil. Senátoři napříč politickým spektrem hovořili o „vyklízení pozic“, „prcháni z Afriky“ nebo „metodě šíleného tesaře“ a připomněli také nedávnou nákladnou rekonstrukci úřadu v Nairobi za 44,4 mil. Kč. Poukázali tak na fakt, že není zřejmé, k jakým úsporám jejich uzavírání povede.¹⁷ Provozy některých úřadů jsou údajně několikrát vyšší než jiné, podle typu vlastnictví či pronájmu budovy. Stát také není schopný mnohé, již dříve vyklizené budovy prodat.

Politické a hospodářské vztahy

Intenzita vzájemných návštěv v období po předsednictví poklesla. Plánování části návštěv v roce 2010 také zkomplikovala výměna české vlády, která aktivitu prakticky od dubna do října přirozeně utlumila, a výběr zemí se tak omezil na navazující návštěvy tradičních partnerů. Nová vláda navíc v prvních měsících tradičně cestuje nejprve do sousedních zemí a zahraniční partneři návštěvy předcházející volby taktéž omezují. Ministr J. Kohout opětoval návštěvu svých etiopských a zambijských protějšků z předchozích let a navštívil nejprve ve dnech 9.–10. března Etiopii a v následujících dvou dnech i Zambii. V Addis Abebě se ministr také setkal s předsedou Komise Africké unie Jeanem Pingem, který navštívil Prahu během českého předsednictví v Radě EU. V případě Etiopie se agenda zaměřila na obchod a rozvojovou spolupráci s podpisem memoranda mezi příslušnými hospodářskými komorami obou zemí. V Zambii se J. Kohout kromě ministra zahraničních věcí setkal i s prezidentem. Kromě obdobné hospodářské agendy s uzavřením memoranda se ministr zúčastnil několika drobných rozvojových a kulturních projektů, jež podpořila česká vláda: vodního vrtu a muzejní expozice.¹⁸ Delegaci doprovázela podnikatelská mise organizovaná Svazem průmyslu a dopravy ČR, zambijská strana projevila zájem o reciproční návštěvu se svojí podnikatelskou misí.¹⁹

9. 11. 2010 přijel na oficiální návštěvu České republiky viceprezident Ghany John Dramani Mahama, kterého přijali následující den prezident republiky i předseda vlády. První den návštěvy se konalo Česko-ghanské obchodní a investiční fórum, které uspořádalo velvyslanectví Ghany pod vedením nového velvyslance Victora Emmanuela Smithe ve spolupráci s MPO, Hospodářskou komorou ČR a Smíšenou komorou Česká republika–Subsaharská Afrika. Ghanská delegace čítala několik desítek účastníků a svědčila o velkém zájmu nejen o obchod, ale také o investice: součástí programu byla i návštěva mimopražských průmyslových podniků. Ghana představuje v rámci subsaharské Afriky určitou výjimku, neboť se jedná o relativně rozvinutou zemi s dobrou úrovní vládnutí a rané navázání diplomatických styků s Československem se zdá stále symbolicky důležité především pro ghanskou stranu (vedle Jihoafrické republiky a Konžské demokratické republiky má také pouze Ghana v Praze rezidentní velvyslanectví, na druhou stranu to však neznamená, že by v České republice nebyla aktivní i některá nerezidentní velvyslanectví). Na okraji summitu EU–Afrika

se pak prezident Klaus dohodl s ghanským prezidentem Johnem Evansem Attou Millsem na státní návštěvě v České republice, která se bude konat v roce 2011.²⁰ Z ghanské strany je zřejmý především určitý posun od důrazu na obchod k „přilákání“ investic českých firem. S Nigérií, posledním z tradičních subsaharských partnerů České republiky, bylo 15. prosince podepsáno memorandum o spolupráci se zastoupením nigérijské strany na vysoké úrovni. S ministrem K. Schwarzenbergem se setkal během Fora 2000 bývalý prezident Nigérie O. Obasanjo.

Na pomezí bilaterální a unijní agendy se nachází účast prezidenta V. Klause na summitu EU–Afrika v Tripolisu ve dnech 29.–30. 11. 2011, neboť v průběhu summitu došlo k celkem šesti dvoustranným jednáním prezidenta nebo náměstka MZV T. Duba s představiteli subsaharských zemí, nově pak s Botswanou. Pozvánka na summit mířila na předsedu vlády P. Nečase, ten se však soustředí především na domácí politiku a zahraniční cesty často přenechává prezidentu republiky. Vzhledem k evropskému rozměru události a ekonomickému zaměření summitu na investice, ekonomický růst a vytváření pracovních míst prezident republiky tedy ve svém projevu nepředstavoval postoje vlády České republiky. Zmínil československou tradici obchodu s Afrikou, avšak zejména kritizoval protekcionistické politiky afrických a evropských zemí a vyzval prvně jmenované, aby se bránily „v současné době módním standardům emisí CO₂, založených na velmi problematické hypotéze globálního oteplování způsobeného člověkem“.²¹ V plánu summitu byla deklarace ke globálnímu oteplování, ke spokojenosti české delegace však nakonec nebyla vyjednána.

V roce 2010 MZV nevydalo žádné prohlášení ani stanovisko k africké agendě, nicméně z hlediska politických událostí se jednalo o zdánlivě klidnější rok, kdy znepokojení africké a mezinárodní komunity vyvolalo pouze nerespektování výsledku prezidentských voleb v Pobřeží slonoviny, jež na sklonku roku vyhrál Alassane Ouattara, ze strany poraženého Laurenta Gbagba. Česká republika však zachovala svoji aktivitu v pracovní skupině Rady COAFR, kde jsou její pozice respektovány. Obecně se v ekonomické agendě řadí k liberálnějším zemím, v politické agendě se jí např. podařilo zabránit z českého pohledu rizikovému otevření hraničního sporu Eritreje a Etiopie, s níž má Česko nadstandardní vztahy. Tři čeští vojáci se zapojili do boje s námořním piráctvím u somálských břehů v rámci mise Atalanta, podobně jako v případě EU-FOR v Čadu se i zde však působí pouze ve velitelství mise na území EU.²² V terénu pak působí tři vojáci pouze v rámci konžské mise MONUSCO.

Hospodářské vztahy zůstávají hlavní agendou bilaterálních vztahů Česka a zemí subsaharské Afriky. Po výrazném poklesu, způsobeném krizí, se vzájemný obchod nejen vrátil na úroveň z roku 2008, ale dokonce ji přesáhl: oproti roku 2009 vzájemný obchod rostl dokonce více než dvakrát rychleji než ze zbytkem světa. České vývozy dosáhly 13,1 mld. Kč a na celkovém objemu exportů po dlouholetém poklesu přesáhly 0,5 %. Dovozy mírně přesahují třetinu procenta ve výši 8 mld. Kč. V tomto kontextu je však třeba zdůraznit přetrvávající dominantní roli Jihoafrické republiky, jejíž vývozy do České republiky již téměř dvakrát převyšují sumu vývozu z padesátky zbývajících zemí subsaharské Afriky. České vývozy do hospodářsky nejsilnější země pak přesahují vývozy do zbytku regionu o téměř polovinu.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Tato část kapitoly tradičně zdůrazňuje změny v rozhodovacích procesech a vztazích jednotlivých státních i nestátních aktérů. Z hlediska tvorby zahraniční politiky lze za rok 2010 z aktérů kromě MZV zmínit především MPO, které se podílí na řízení a financování obchodních úseků zastupitelských úřadů. Jejich náhlé a netransparentní uzavírání navíc přes vzájemná jednání, která opozdila vládní rozhodnutí, vyhotila konflikt mezi oběma rezorty. Dokonce i ministr K. Schwarzenberg na půdě parlamentu přiznal, že „vztah mezi MZV a MPO nebyl nikdy uspokojivý“.²³ Restrukturalizace se nevyhnula ani Odboru států subsaharské Afriky MZV, jehož samostatnost sice byla oproti obdobným tlakům v minulosti zachována, avšak jeho obsazení bylo sníženo o jedno místo. Kromě ředitelky a jeho zástupce, který převzal i část regionální agendy, tak na odboru působí již jen tři referenti a administrativní síla.

Zajímavým trendem je zapojení parlamentu nejen do tvorby, ale i provádění dvoustranné politiky v subregionech, ve kterých nemá Česká republika své zastoupení, jako je západní frankofonní Afrika. Výbor sněmovny pro obranu navštívil v březnu Mali, kde se snažil o propagaci nákupu vojenského materiálu – stíhaček L-159, o nichž již dříve jednal na nejvyšší úrovni bývalý předseda vlády M. Topolánek.²⁴ Českou republiku také navštívily 20. září delegace malijského národního shromáždění a senegalského Senátu, které navázaly na návštěvu českých senátorů v Senegalu, Mali a Burkině Faso na podzim předchozího roku.²⁵ I návštěva Senegalu nese jasné hospodářské zájmy, neboť pro české firmy představuje velkou příležitost plánovaná stavba tramvajové trati v Dakaru. Obě komory parlamentu ovšem cesty navzájem nekoordinují, což vede k neprůhlednosti české politiky u západoafrických partnerů.

S nárůstem mezinárodní agendy v gesci jednotlivých rezortů však nelze opomenout ani vzájemné vztahy dalších rezortů. V roce 2010 tak pracovní navštívil Prahu soudánský ministr kultury zejména k agendě archeologických průzkumů, keňský náměstek ministerstva vysokého školství k stipendiím, v gesci ministerstva pro místní rozvoj došlo k podepsání memoranda v oblasti cestovního ruchu taktéž s Keňou a s Kapverdami byla navázána spolupráce v oblasti územního plánování a rozvoje katastru nemovitostí, jež lze označit za transformační spolupráci mimo rámec zahraniční rozvojové spolupráce. Tím spíše, že MZV plánuje ukončení spolupráce s MPO v ekonomické oblasti, zachovává si na tvorbu české politiky vůči Africe monopol, avšak proliferace mezinárodní mezirezortní spolupráce a vyšší zapojení parlamentu může do budoucnosti jeho pozici ohrozit.

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI AFRICKÉMU PROSTORU V MEDIÁLNÍM A VEŘEJNÉM PROSTORU

Do širšího povědomí veřejnosti i médií se v roce 2010 subsaharská Afrika dostala především zásluhou světového poháru ve fotbale, který se konal v červnu a červenci v Jihoafrické republice. Kontinent se tak dostal do hledáčku v kontextu pro tento

kontinent primárně nezvyklém, což vedlo k pozitivní i negativní stereotypizaci nezkoušenými sportovními médii. Na stránkách *Mladé fronty Dnes* v této souvislosti proběhla diskuse, ve které zástupce nevládní organizace oprávněně kritizoval novináře deníku za předpojaté články o jihoafrických slumech, které byly silně postavené na kulturních a rasových předsudcích.²⁶ Média také informovala o podílu českých firem na dodávkách šampionátu, černou kroniku i nadále intenzivně zastupovaly informace o uprchlém R. Krejčířovi. O Africe nově intenzivněji referuje Rádio Česko.²⁷

Jinak ke zbytku kontinentu i v roce 2010 nadále přetrvávalo charitativní pojetí, ztělesněné v událostech typu běhu za akci Postavme školu v Africe nebo pro Běh pro gorily. Charitativní charakter mají i některé kulturní akce, např. v Brně se konal první ročník benefičního Afrického festivalu, dvě výstavy týkající se přímo či nepřímo Afriky se dostaly i do obou komor parlamentu.²⁸ O silicím zájmu o africkou kulturu však svědčí např. i to, že divadelní festival Tvůrčí Afrika se rozšířil již do sedmi měst.²⁹ Česká mediální a veřejná debata do určité míry kopíruje evropské trendy. Zejména zvyšující se přítomnost Číny v subsaharské Africe tak na určitou dobu zvedla mediální zájem o subkontinent, ten ale brzy odpadl a region není ani nadále vnímán jako relevantní z hlediska českých, resp. evropských zájmů.

ZÁVĚR

Události v okrajových oblastech určité politiky často dobře vypovídají o dané agendě jako celku. Nakládání se vztahy se subsaharskou Afrikou tak poukazují i na obecné trendy české zahraniční politiky. Ani opakované škrty v rozpočtu MZV a pokračující uzavírání zastupitelských úřadů nepřinesly vnitroministerskou, natož širší politickou debatu o vztazích s Afrikou a českých zájmech v regionu obecně, nebo alespoň o nástrojích jejich naplňování. Z bilaterálního hlediska tlak na úspory vedl pouze k jediné inovaci ve formě započetí vnitroeurospské spolupráce při tvorbě společných diplomatických zastoupení. Podle teritoriálního odboru však tyto formy mohou jen těžko nahradit plnohodnotná rezidentní velvyslanectví. Diplomatičké vztahy hrají v subsaharské Africe důležitou roli v prosazování ekonomických zájmů a uzavření jediného nového obchodního případu formou daní může splatit náklady na chod velvyslanectví.

Předsednictví v Radě EU zase poukázalo na to, že delegace Evropské komise nejsou vždy spolehlivým zdrojem informací a bilaterální diplomatická síť zůstává nezbytnou pro aktivní účast České republiky ve formování společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU. Umožňuje také získat potřebné hlasy ve volbách do orgánů OSN. Tyto argumenty však v úzké debatě o uzavírání velvyslanectví vůbec nezazněly, natož aby proběhla diskuse ohledně toho, zda se Česko bude v Africe angažovat spíše na bilaterální, unijní či multilaterální úrovni a v jakém poměru. Tato debata je o to důležitější, že vůči Evropské unii a OSN roste na vládní úrovni skepse. Subsaharská Afrika se tak pokračujícími nekonceptními kroky stává první obětí chybějící debaty o směřování české zahraniční politiky jako celku, zatímco konkrétní vztahy českých subjektů s africkými se na všech úrovních zintenzivňují.

Poznámky

- ¹ Za poskytnutí rozhovorů děkuji Petru Kopřivovi, zástupci ředitelky Odboru států subsaharské Afriky MZV, 6. 12. 2010 a 12. 1. 2011, a Blance Fajkusové, ředitelce Odboru států subsaharské Afriky MZV, 12. 1. 2011. Odpovědnost za konečné znění textu však spadá pouze na moji hlavu.
- ² Horký, Ondřej: Subsaharská Afrika v české zahraniční politice: Z evropského výsluní zpět na okraj domácího zájmu. In: Michal Kořan (ed.): *Česká zahraniční politika v roce 2009. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2010, s. 264.
- ³ Tamtéž.
- ⁴ Usnesení Výboru pro EU ze dne 2. 6. 2008 č. 21 k materiálu *Příprava Strategické debaty o přístupu ČR k Africe*.
- ⁵ Projev předsedy vlády Petra Nečase před velvyslanci České republiky, 30. 8. 2010. On-line: (www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/premier/vyznamne-projevy/projev-predsedy-vlady-petra-ncase-pred-velvyslanci-ceske-republiky-75649/).
- ⁶ Usnesení vlády České republiky z 25. 8. 2010 č. 618 o uzavření některých zastupitelských úřadů České republiky v zahraničí a o změně usnesení vlády z 15. 10. 2009 č. 1296, k uzavření některých zastupitelských úřadů České republiky v zahraničí, ve znění usnesení vlády z 21. 12. 2009 č. 1586.
- ⁷ Usnesení vlády z 15. 10. 2009 č. 1296 k uzavření některých zastupitelských úřadů České republiky v zahraničí.
- ⁸ Internetové stránky ministerstev zahraničních věcí příslušných zemí.
- ⁹ Zastupitelský úřad Kinshasa (Konžská demokratická republika): *Souhrnná teritoriální informace Kongo (Kinshasa)*, 19. 6. 2010. On-line: (services.czechtrade.cz/pdf/sti/kongo-kinshasa-2010-06-19.pdf).
- ¹⁰ Zápis ze 42. schůze zahraničního výboru konané 22. 10. 2009; *Česko otevřelo velvyslanectví v Ažerbájdžánu, uzavře ho v Angole*. ČTK, 2. 3. 2010.
- ¹¹ *Rušení ambasád ochromí podporu exportu a váhu ČR*. ČTK, 6. 8. 2010.
- ¹² *Schwarzenberg vysvětloval Klausovi nutnost rušení ambasád*. ČTK, 12. 8. 2010.
- ¹³ *Firmy varují: Rušení ambasád srazí export*. E15, 13. 8. 2010.
- ¹⁴ *Obranný průmysl: Rušení ambasád ztěžuje obchod v zahraničí*. ČTK, 25. 8. 2010.
- ¹⁵ 5.–7. usnesení zahraničního výboru ze 3. schůze 11. 8. 2010 k informaci 1. náměstka ministra zahraničních věcí Ing. Jiřího Schneidera k plánovanému uzavírání zastupitelských úřadů České republiky v zahraničí.
- ¹⁶ Zápis ze 4. schůze zahraničního výboru konané 7. 9. 2010.
- ¹⁷ *Senátoři kritizovali rušení ambasád ve střední Africe*. ČTK, 8. 9. 2010.
- ¹⁸ ZÚ Harare: Ministr zahraničních věcí předal vodní vrt v zambijské Chomě, 19. 3. 2010. On-line: (www.mzv.cz/harare/cz/zpravy_a_udalosti/ministr_zahranicnich_veci_predal_vodni.html).
- ¹⁹ ZÚ Harare: Ministr zahraničních věcí jednal v Zambii o oživení obchodních kontaktů, 19. 3. 2010. On-line: (www.mzv.cz/harare/cz/zpravy_a_udalosti/ministr_zahranicnich_veci_jednal_vhtml).
- ²⁰ Ghana and Czech Republic to resume bilateral relations. GNA, 30. 11. 2011. On-line: (www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/NewsArchive/artikel.php?ID=198518).
- ²¹ Klaus, Václav: *Notes for Tripoli EU-Africa Summit*, 29. 11. 2011. On-line: (www.klaus.cz/clanky/2728).
- ²² *Čeští vojáci se naplno zapojili do boje proti somálským pirátům*. ČTK, 19. 2. 2010.
- ²³ Tamtéž.
- ²⁴ *Milion sem, milion tam. Po Amazonii mají poslanci další exotické cíle*. iDnes.cz, 16. 3. 2010. On-line: (zpravy.idnes.cz/milion-sem-milion-tam-po-amazonii-maji-poslanci-dalsi-exoticke-cile-1f0-/domaci.asp?c=A100316_122020_domaci_kop).
- ²⁵ Zápis z 22. schůze Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost, 24. 8. 2010.

- ²⁶ Zejména Ujfalusi, Robin: *Jihoafričské slumy: jaká je realita, a jaký je obraz podaný českými novináři*. Mladá fronta Dnes, 26. 6. 2010; původní články on-line: (zpravy.idnes.cz/polemika-ujfalusiho-argumentacni-faulty-tykajici-se-nejen-slumu-pwo-/kavarna.asp?c=A100711_095949_kavarna_chu).
- ²⁷ Například Studio Česko, Rádio Česko, 23. 6. 2010. On-line: (www.rozhlas.cz/_audio/tema-paradoxy-jihoafricke-ekonomiky-a-spolecnosti-hosty-martiny-maskove-jsou-blanka-fajkusova-z-ministerstva-zahranici-a-michal--02084399.mp3).
- ²⁸ *Festival Tvůrčí Afrika se do 27. března uskuteční v sedmi městech*. ČTK, 19. 3. 2010; *Lužánecký park v Brně obsadil první ročník Afrického festivalu*, 27. 6. 2010.
- ²⁹ *Osudy afrických dětí ulice dokumentuje výstava v Senátu*. ČTK, 13. 3. 2010.

Kapitola 15

Latinská Amerika v české zahraniční politice¹

Ondřej Slačálek

LATINSKOAMERICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

Latinská Amerika v roce 2010 dále přebývala na periferii českého zájmu, o české latinskoamerické agendě se s malými výjimkami veřejně nediskutovalo, ani nejednalo v Poslanecké sněmovně a Senátu Parlamentu ČR a v jejich výborech či ve vládě. Z pochopitelných důvodů nebyla politickou prioritou české zahraniční politiky v roce 2010, tak jako jí ostatně nikdy nebyla a není patrně reálně očekávatelné, že jí kdy bude. Oproti roku 2009, jemuž vévodilo české předsednictví Radě EU (spojené se zasedáním EU–RIO v Praze) a prezidentská návštěva V. Klause v Peru a Brazílii, představoval rok 2010 spíše periodu udržování navázaných vztahů. Toto udržování neznamenalo podstatnější milníky, ba naopak bylo negativně podtrženo rozhodnutím o uzavření zastupitelských úřadů v Kostarice a Venezuele a nerevidováním rozhodnutí o uzavření zastupitelského úřadu v Kolumbii.

I v předcházejících letech představovala česká zahraniční politika vůči Latinské Americe *politikum* jen v omezené míře, resp. selektivně. Jestliže existovala v zásadě shoda na relativně okrajové pozici Latinské Ameriky v české zahraniční politice a do značné míry i na ekonomické povaze hlavních zájmů v oblasti, jednoznačně politickou agendu představovala zejména politika vůči Kubě a v menší míře též Venezuele. Právě česká lidskoprávní politika a transformační tlak vůči Kubě byly také předmětem sporu mezi českou pravicí a částí levice. Intenzitu sporu však ve sledovaném roce značně utlumily různé faktory – postupná evropeizace českého postoje vůči Kubě, vývoj ostrovního státu samého (propuštění padesáti politických vězňů) a volební vítězství pravice, které omezilo manévrovací prostor pro snahy o změnu této politiky a přesunulo pozornost opozice především na témata z oblasti domácí politiky.

Jakkoli paradoxně to může vyznít, patrně nejpodstatnějším momentem vztahů České republiky a států Latinské Ameriky bylo rušení zastupitelských úřadů rozhodnutím vlády z 25. srpna. To navazovalo na diskuse, jež proběhly již v loňském roce, v důsledku povolební situace ale získalo mnohem podstatnější proporce.